

NIEUWSBRIEF

Denise is verkocht aan oude museumgebouw	2
Doortastende aankoop Legermuseum	4
Sniper	5
'Vriendenpagina': boordevol informatie	6
Laatste loodjes in depot Paardenmarkt	7
Bezoek aan slagveld Gettysburg	8
Boekenkast	11
De wereld in tin	12
Militaire levens presenteren. Bezoekers praten mee	14

Denise stoffe tinnen soldaatjes en

door Hans van Lith (tekst en foto)

Verzorging, politie en detailhandel: deze opleidingen waren het *nét* niet voor haar. Ze besefte dat ze graag met haar handen werkte. Via een baan bij een bedrijf voor papierconservering – een ingewikkeld proces dat veel vaardigheid vereist – kwam ze uiteindelijk bij de afdeling Collecties van het Legermuseum. En dat was het precies *wél!* Denise van de Vooren (31).

Denise van de Vooren met de standaarddozen, waarin inmiddels veel museumobjecten de weg naar Soesterberg hebben afgelegd.

Bij haar eerste werkgever bewerkte Denise honderden affiches voor het Filmmuseum, ze maakte passepartouts voor de werken van Karel Appel in het 'Stedelijk', conserveerde postzegelvellen voor het Museum voor Communicatie in Den Haag en digitaliseerde foto's. In 2001 volgde detachering bij het Legermuseum. Daar werd ze betrokken bij het zogenaamde 'Deltaplan', een project van vier jaar om de achterstallige registratie van museumobjecten op orde te krijgen.

Bij de voorpagina:

Sniper! Een nieuwe fototentoonstelling in het Legermuseum, vanaf 29 september.
(Foto: Casper van Bruggen)

Denise had nooit iets met militaire zaken te maken gehad en die waren ook niet haar eerste keuze. Maar toen ze het museum zag, was ze verkocht: "Ik dacht: wow, dit is groot. Ik heb wat met oude gebouwen. Er straalt veel meer vanaf dan van een nieuwe Vinexwijk. Het is leuk op oude trapjes en door achterafgangen te lopen. De geschiedenis van het Legermuseum ging me interesseren. Vooral als gepensioneerde medewerkers anekdotes van vroeger vertelden. Het boek *Negentig jaar Legermuseum* van Ella van Mourik heb ik helemaal uitgelezen. Ik werd gegrepen door het museum. Een driedimensionaal object is toch weer heel iets anders dan een tweedimensionale prent. Het werken achter de schermen, met elkaar iets neerzetten waar bezoekers graag naar toegaan, vind ik prettig. Het gevoel daarbij te horen. Ze lacht: "Het heeft ook iets nostalgisch, rotzooi onder een dikke laag stof van een oud depot. Ons museum en depots op de Paardenmarkt zijn altijd stoffig", legt ze uit. "Daar ontkom je niet aan. Een gebouw 'werkt'. Dan dwarrelen er stofdeeltjes en soms oude bestrijdingsmiddelen tegen

poetste kanonnen

insecten naar beneden. Dat gaat door de vloeren heen. Wij werkten soms zelfs met stofmaskers.”

Sinds ze in 2001 bij het museum werd gedetacheerd – inmiddels werd de detachering omgezet in een vaste aanstelling – heeft ze van alles gedaan: “Ik heb tinnen soldaatjes afgestoft en kanonnen gepoetst.” Ook reed ze met een grote transportbestelwagen door het land om zaken voor het museum op te halen en te bezorgen: weer een heel ander aspect van het museumwerk. Het Deltaplan werd overigens niet in vier jaar afgerond: “Er was te veel en het was te groot. Bijna onoverzichtelijk veel zelfs ...”

Zorgvuldig inpakken

In de periode dat ze zwanger was – Denise en haar man hebben inmiddels een zoon van zes – werkte ze in de bibliotheek op de Korte Geer. Daar werd ze opnieuw betrokken bij het conserveren van papier en het maken passepartouts. “Veel opnamen voor onze fototentoonstellingen, zoals die van Uruzgan, heb ik ingelijst en de meeste passepartouts die je ziet, heb ik gemaakt.” Ze kreeg te maken met de boekencollectie, met de mediatheek, met alles wat plano was.

Tot de sluiting van depot Paardenmarkt eind juni, werkte Denise in de pakafdeling van het textieldepot. Alles stond uiteraard in het teken van Soesterberg. Alle objecten werden zorgvuldig ingepakt: tunieken, uniformen, onderbroeken, nestels, sokken, patroontassen, beenkappen, medailles enzovoort. Hoofddeksels en vaandels werden zelfs in een molton gewikkeld voordat ze de dozen ingingen. Alles werd verpakt in standaarddozen van diverse afmetingen. Ze werden voorzien van stickers met een nummer en een afbeelding van de inhoud. Dan ging alles nog eens in zware ribkartonnen containers op pallets. Die containers waren zo sterk dat er meerdere op elkaar gestapeld konden worden. Per week reden er minimaal twee transportwagens tussen Delft en Soesterberg heen en weer. Op de plaats van bestemming stonden mensen klaar om de dozen weer uit de containers te halen en systematisch op te bergen.

Mee naar Soesterberg

Het inpakwerk van een driedimensionale collectie met wapens en bijbehorende attributen is fysiek zwaar, geeft ze toe. Vandaar dat ze vooral textiel en hoofddeksels heeft ingepakt. Als laatste de kwetsbare vaandels. Dat betekende extra oppassen. Ze was niet bang iets kapot te laten vallen, daarvoor heeft ze langzamerhand genoeg ervaring opgedaan. Overigens liet ze bij een vorige werkgever ooit per ongeluk een mesje stuiteren op een tekening van Willy Sluiter, die daarna enige restauratie behoefde. Denise krijgt het er nog warm van.

“Ik blijf werken als behoudsmedewerker bij de afdeling Collectie in Soesterberg, maar het gaat me wel aan mijn hart dat het Legermuseum verhuist”, zegt ze tot slot. “Ik weet dat het nodig is en dat je weinig kunt met twee gebouwen die als museum en depot niet meer geschikt zijn, maar toch ...”

Een grote verandering betekent het ook in haar reispatroon, want ze woont met haar gezin in Rozenburg en dan ligt Soesterberg iets verder dan Delft!

In verbondenheid naar Soesterberg

Er zijn veel zaken die ons bestuur bezighouden. Zo was uw voorzitter zeer vereerd om afgelopen 25 mei namens de Vrienden een genummerd exemplaar van het prachtige boek met de tekeningen van Frans Smits sr. *Gezien, Gedragen, Getekend* in ontvangst te mogen nemen, een waar-

(Foto: Wim den Dunnen)

lijkelijk meesterwerk. Het symboliseert eens te meer de diepe verbondenheid tussen het Legermuseum en zijn Vrienden. Die verbondenheid werd ook benadrukt tijdens de Vriendendag op 21 mei. Aan de Vrienden werd gevraagd commentaar te geven (voor het eerst in de geschiedenis bij mijn weten) op de diverse en zeer uiteenlopende proefopstellingen in de Rode Zaal van het museum. Vooraf, bij de inschrijving waren lang niet alle Vrienden er happig op om aan dat interactieve deel mee te doen. Na de enthousiasmerende inleiding van Franklin van der Pols deed echter bijna iedereen mee. Uw bestuurslid Bart Richters met een boeiend interview over zijn uitzending naar Angola, en uw voorzitter in de vorm van een ‘ensemble’ van zijn uitzendingen naar Afghanistan, maakten trots deel uit van de proefopstellingen. Intussen is de wolkbreuk van de bezuinigingen over Defensie losgebarsten met voor velen een onzekere toekomst. Gelukkig staat de voorgenomen verhuizing van ons museum in 2014 en samenvoeging met het Militaire Luchtvaart Museum in Soesterberg niet ter discussie. En terecht, want die verhuizing is onontkoombaar om de vele redenen die destijds tot die beslissing hebben geleid. Niettemin blijft het natuurlijk spannend in hoeverre de ambities voor het nieuwe museum volledig waargemaakt kunnen worden. Waar mogelijk houdt uw bestuur de vinger aan de pols in overleg met zustervereniging Vrienden van het MLM. Uw bestuur wil ook graag weten hoe u als Vrienden denkt over de toekomstige samenwerking tussen beide vriendenstichtingen. Te zijner tijd vragen we u naar uw mening hierover. In de aanloop op de samenvoeging in Soesterberg, en de – slechts juridische – samenvoeging met de andere militaire musea, organiseren wij de komende tijd Vriendendagen in de vorm van bezoeken aan die andere musea. Voor het eerst 24 september aan het museum van de Koninklijke Marechaussee in Buren. Ten slotte, hoewel het nog een eind weg is, er liggen mooie verjaardagen in het verschiet: 2013 het Legermuseum 100 jaar en onze stichting Vrienden 65 jaar. Dat moet, natuurlijk, gevierd worden. Regeren is vooruitzien en dat doet uw bestuur ook. We houden u op de hoogte!

Gijs Scholtens
voorzitter

Legermuseum verwerft zeldzaam Bataafs

door Louis Ph. Sloos

Een opwindend moment! Een onbekend Nederlands militair reglement uit de Bataafse Republiek duikt plotseling op in een catalogus van de belangrijke Maastrichtse kunstbeurs TEFAF. Met een doortastende, snelle actie weet het Legermuseum het bijzondere werk te verwerven.

Van het reglement was nog geen exemplaar bekend. Een waardevolle aanwinst voor de toch al uitgebreide deelcollectie reglementen van het Legermuseum. Het boek zou worden aangeboden op de TEFAF in Maastricht, maar het museum heeft er een dag voor de opening de hand op weten te leggen. Het gaat om het *Reglement van exercitie voor de cavallery, dragonders en hussaaren, in dienst van de Republicq der Vereenigde Nederlanden* uit 1796. Ofwel een exercitiereglement voor de cavalerie ten tijde van de Bataafse Republiek (1795-1806).

Gebruiksliteratuur

Hoe valt te verklaren dat een militair reglement terecht kan komen op een exclusieve kunst- en antiekbeurs als de TEFAF in Maastricht? Reglementen waren gebruiksliteratuur en werden in

grote aantallen gedrukt. Dit soort seriematig geproduceerde objecten kan uniek zijn vanwege bijvoorbeeld een bijzondere toevoeging of herkomst of omdat er maar een exemplaar van bewaard is gebleven. Het is een wetmatigheid dat van gebruiksartikelen waarvan er vele zijn geweest, vaak niet meer dan enkele exemplaren resten of dat er zelfs geen een meer van over of bekend is. Dit is uiteraard ook van toepassing op boeken. In de collectie boeken van het Legermuseum zijn veel unieke exemplaren aanwezig van oude of inhoudelijk belangrijke werken. Dit hangt samen met het feit dat militaire literatuur en in het bijzonder reglementen, gebruiksliteratuur bij uitstek is.

Het Legermuseum nam enige jaren geleden zijn boeken op in de Nederlandse Centrale Catalogus, een onlinedatabase met de boeken van nagenoeg alle Nederlandse bibliotheken. Toen bleek dat meer dan 50 procent van onze boekencollectie nog niet in deze catalogus stond. Dit betekent niet dat deze werken zonder meer uniek zijn, maar het is wel veelzeggend voor de zeldzaamheid van militaire literatuur en het belang van de collectie van het Legermuseum. Toch zullen veel van deze boeken wel uniek zijn. Uiteraard kan er altijd een tweede exemplaar opduiken. Maar dan nog. Het is goed om te weten dat seriematig geproduceerde objecten in museumcollecties wel degelijk uniek kunnen zijn omdat er maar een exemplaar van bekend is.

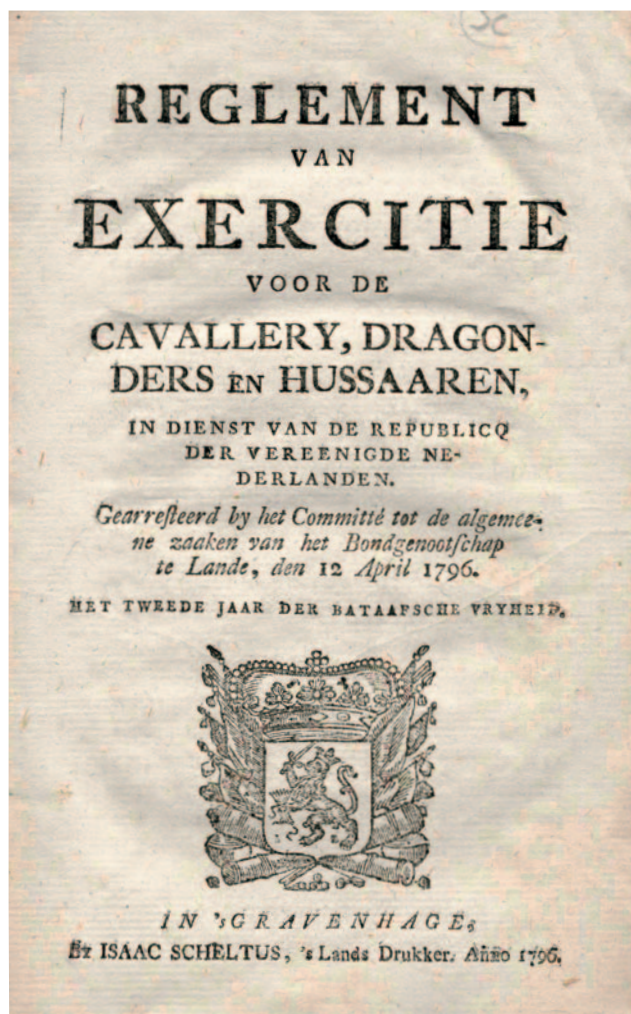
Bataafse cavalerie

Het aangekochte boek dateert uit het tweede jaar van de Bataafse Republiek. Deze, een gecentraliseerde staat naar Frans model, kwam in 1795 in de plaats van de Republiek der Verenigde Nederlanden. De Bataafse Republiek bestond tot 1806 toen Napoleon het Koninkrijk Holland creëerde.

Het Staatse leger, de krijgsmacht van de oude Republiek, werd de basis van het nieuwe Bataafse leger. Volgens het 'Plan tot Organisatie van de Armée van den Staat' werd de sterkte van de cavalerie van de Bataafse armee op 8 juli 1795 door de Staten-Generaal vastgesteld op vier regimenten van elk 630 man – inclusief 14 man staf – en 651 paarden. Op papier kwam de totale sterkte van de Bataafse cavalerie daarmee op 2.520 man en 2.604 paarden. Het oude Staatse leger kende een groot aantal verschillende regimenten, die veelal de naam droegen van een kolonelcommandant, de eigenaar van een regiment. De vier regimenten cavalerie van het Bataafse leger werden gevormd uit de volgende voormalige Staatse regimenten: het 1e regiment cavalerie uit de regimenten Bentinck, Hessen-Philipstall en Van der Duijn; het 2e regiment uit de regimenten Oranje Vriesland en karabiniers, Tuyl van Serooskerken en Hoeffft van Oijen; het regiment dragonders werd gevormd uit de regimenten dragonders van Bylandt en Hessen-Kassel; het regiment huzaren uit het regiment huzaren van Van Heeckeren.

Het nieuw verworven exercitiereglement voor de Bataafse cavalerie is een tegenhanger van het exercitiereglement voor de Bataafse infanterie, waarvan het Legermuseum wel al een exem-

4

Titelpagina van de nieuwe aanwinst: *Reglement van exercitie voor de cavallery, dragonders en hussaaren, in dienst van de Republicq der Vereenigde Nederlanden*, 's-Gravenhage 1796. (Collectie Legermuseum)

militair reglement

Cavalerist Bataafse Republiek, 1802. Tekening in kleuren J.J. Genaert, in: *Bijzondere kledinge der Bataafsche Troupes*, z.p. 1802. (Collectie Legermuseum)

Dragoner Bataafse Republiek, 1802. Tekening in kleuren J.J. Genaert, in: *Bijzondere kledinge der Bataafsche Troupes*, z.p. 1802. (Collectie Legermuseum)

Huzaar Bataafse Republiek, 1802. Tekening in kleuren J.J. Genaert, in: *Bijzondere kledinge der Bataafsche Troupes*, z.p. 1802. (Collectie Legermuseum)

plaar bezat. Er bestaan – voor zover bekend – niet veel separaat uitgegeven reglementen voor het Bataafse leger. En van de weinige uitgaven zijn niet veel exemplaren bewaard gebleven. Van zowel de cavalerie als de infanterie bestaan uiteraard ook exercitiereglementen uit de Staatse tijd. Het laatste voorbeeld daarvan voor de cavalerie dateert uit 1773, met een gedeeltelijke mutatie uit 1791. Tijdens het Koninkrijk Holland zou het leger weer nieuwe exercitiereglementen krijgen, die in tegenstelling tot die van de Bataafse Republiek paradoxaal genoeg zijn gebaseerd op Franse reglementen van voor 1795. Het reglement voor de Bataafse cavalerie was dus in wezen nog ‘Hollands’.

Rigt de teugels! Het reglement

De exercitietijd voor de cavalerie begon jaarlijks op 11 april. De verlofgangers en afwezige officieren moesten daarom vanaf 7 april weer bij hun korpsen aanwezig zijn. De duur van de exercitietijd werd bepaald door de inspecteur of generaal van de divisie of brigade. Ook de paarden mochten niet terug naar de weiden gezonden worden, met uitzondering van jonge remontepaarden en andere paarden die dat nodig hadden. De paarden in de weiden moesten indien nodig wel snel kunnen terugkeren naar de korpsen, bijvoorbeeld bij een inspectie. In het boekje van 120 pagina's worden alle aspecten van de exercitie bij de cavalerie gedetailleerd behandeld. Bijvoorbeeld het laden van de karabijn, waarvoor elf bewegingen nodig waren. Het was uiteraard de bedoeling dat de ruiter al deze bewegingen uiteindelijk achter elkaar uitvoerde, maar tijdens het exerceren werden alle bewegingen geteld. Behalve het te paard exerceren met karabijn, pistool en sabel en in verschillende formaties, komt om de volgende reden ook het exerceren te voet aan bod: “Schoon de dienst te Paard steeds de hoofdzaak van de Cavallery uitmaaken moet, is het echter noodzakelyk, dat ten minsten dat

weynige, dat door de Ruiters, wanneer zy te Voet dienen, voor zoo veel zulks doentlyk is, overeenstemmende met den dienst van de Infanterie geschiede.” Bovendien was een goede houding en richting te paard grotendeels afhankelijk van het exercitieonderwijs te voet, aldus het reglement.

Los van de zeldzaamheid is het reglement ook een belangrijke aanwinst voor het Legermuseum door de gedetailleerde informatie over onder meer bewegingen, handelingen en commando's die werden toegepast bij de Bataafse cavalerie. Het oefenen daarvan maakte een groot deel van de tijd uit van zo'n kwantitatief belangrijk legeronderdeel. Het werk vormt tot slot een mooie aanvulling op andere collecties van het Legermuseum over de Bataafse cavalerie, zoals blanke wapens en kleurrijke contemporaine afbeeldingen.

NIEUWE FOTO-EXPOSITIE SNIPER

Gevreesd in de Eerste en Tweede Wereldoorlog, in Sarajevo tijdens de Joegoslavische burgeroorlog en vandaag nog: de ‘sniper’. Ook Nederland heeft ze. Op 29 september opent het Legermuseum de foto-expositie *Sniper* over de opleiding van deze specialisten binnen het Korps Commando Troepen. Training in het veld, camouflage, naderen van het doel en schieten, komen hierbij aan de orde. Evenals de problemen die de fotograaf Casper van Bruggen, tegenwoordig conservator van het Legermuseum, had bij het vastleggen van deze acties. Te zien tot en met januari 2012.

Vriendenpagina op website legermuseum

door Hans van Lith

Het Legermuseum opent binnenkort op zijn website een speciale 'Vriendenpagina'. De Vrienden vinden hier veel links naar sites met informatie over de collecties van het Legermuseum en andere erfgoedinstellingen. Ook worden ze uitgenodigd deel te nemen aan projecten voor kennisuitwisseling.

Behalve de medewerkers van het Legermuseum, hebben talrijke andere personen veel kennis op militair-historisch gebied. Nieuwe sociale media – zoals Facebook en Twitter – kunnen bijdragen aan de verspreiding en verdieping daarvan onder musea en (amateur)historici. Het Legermuseum experimenteert met deze nieuwe mogelijkheden. Vrienden kunnen bijvoorbeeld via netwerken als Facebook en LinkedIn een belangrijke rol spelen in kennisuitwisseling over de museumcollectie. Het Legermuseum wil graag samen met hen deze netwerken uitbouwen en vrienden vragen langs deze digitale weg hun kennis over militaire onderwerpen met het museum te delen.

Digitale mogelijkheden

Nu en in de toekomst kunnen de Vrienden op de website van het Legermuseum en de Vriendenpagina diverse mogelijkheden benutten. Een kleine opsomming.

www.legermuseum.nl

De algemene website van het Legermuseum biedt veel informatie over de activiteiten. Altijd makkelijk bij het plannen van een bezoek aan het museum! Ook geeft deze website toegang tot zowel de collectiedatabase, waarin veel objecten van het Legermuseum zijn beschreven, als de digitale vraagbaak van het museum. Ten slotte geeft de site informatie over de mogelijkheden van onderzoek naar de collectie in het CIC (Collectie Informatie Centrum).

Digitale nieuwsbrief

Het Legermuseum geeft een digitale nieuwsbrief uit (niet te verwarren met de papieren Nieuwsbrief van de Stichting Vrienden). Hierin staat algemene informatie, informatie voor het onderwijs, en – enkele keren per jaar – informatie over de collectie. Belangstellenden kunnen zich voor deze nieuwsbrief aanmelden via de website van het museum. Klik halverwege de linkerkant van de homepage op 'houd me op de hoogte' en vul de gevraagde gegevens in.

Webshop

De homepage van de website van het museum bevat ook een webshop. Door deze aan te klikken in het keuzemenu, kunnen Vrienden online onder meer publicaties, afbeeldingen en reproducties van prenten bestellen. In november wordt het assortiment uitgebreid met vele artikelen die nu al in de museumwinkel zelf te koop zijn.

Collectie Informatie Centrum

De Vrienden kunnen op de museumsite – in de menubalk onder het kopje 'collectie' – ook doorklikken naar het CIC. Zo kunnen zij een afspraak maken om literatuur en afbeeldingen in te zien.

Via de Vriendenpagina

De Vriendenpagina zal ook een aantal interessante links bevatten, die veel informatie bieden. Enkele voorbeelden.

Nederlands militair erfgoed

Samen met de Nederlandse Defensie Academie (NLDA) en het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) bouwt het Legermuseum aan een zogenaamde 'portal'. Dit is een digitaal startpunt voor het zoeken op internet naar Nederlands militair erfgoed (www.nederlandsmlitairerfgoed.nl). Via deze site zijn militaire boeken van vóór 1801 van negen Defensie-instellingen en de integrale versie van het Militair Indisch Tijdschrift in te zien. De Vriendenpagina van het Legermuseum zal meer informatie bieden over de inhoud en lancering van deze site.

Geallieerde collecties

Het Legermuseum startte vorig jaar met rijks subsidie het project 'Geallieerde collecties' (www.geallieerdecollecties.nl), waarop allerlei (militaire) instituten kunnen inhaken. Deelcollecties en artikelen van deze organisaties worden hier in samenhang toegankelijk gemaakt. Met andere woorden: door een onderwerp aan te klikken, zoekt het systeem in alle bronnen naar het gevraagde en presenteert alles wat daarover aanwezig is. Ook het jaarboek Armamentaria en de Nieuwsbrief van de Vrienden worden integraal ontsloten. De website is vanaf november raadpleegbaar.

Flickr, Facebook, Twitter

Op de Vriendenpagina komen naast nog meer links ook activiteiten van het Legermuseum waaraan de Vrienden een bijdrage kunnen leveren. Bijvoorbeeld door te helpen op www.flickr.com (een website waar gebruikers foto's kunnen publiceren) foto's uit de museumcollectie te determineren en desgewenst commentaar te leveren op aanwezige afbeeldingen. Bij veel opnamen immers, ontbreekt uitgebreide informatie. Ook kunnen de Vrienden activiteiten van het Legermuseum via Facebook, Twitter en weblogs (doorlopende berichtenpagina's) volgen. De Vriendenpagina geeft hierover meer uitleg.

Meedoen en -denken

Vrienden kunnen via de digitale nieuwsbrief van het museum al deze ontwikkelingen volgen. Wie wil meewerken en zijn kennis wil delen via sociale media of meer wil weten over de mogelijkheden, kan zich opgeven via de Vriendenpagina op de website of contact opnemen met Annet Ruseler, Hoofd Collectie Informatie van het Legermuseum (A.Ruseler@legermuseum.nl of telefoon: (015) 215 05 61).

Paardenmarkt is dicht

door Hans van Lith (tekst en foto's)

Met een daverend schot van een 25-ponder uit de Tweede Wereldoorlog viel 29 juni symbolisch het doek voor de Paardenmarkt in Delft. Het depot, dat het Legermuseum sinds 1978 in gebruik had, is dicht. De objecten zijn verhuisd naar Soesterberg. Met een Indisch buffet in de openlucht en enkele toespraken namen ongeveer 50 museummedewerkers 's avonds afscheid van de oude werkplek.

Een dag eerder vond een spectaculair transport plaats van een 25 ton zwaar vestinggeschut 24 cm ijzer en een stalen geschutskoepel van 20 ton. In de ochtend zette een enorme kraan eerst het kanon en daarna de koepel op twee zware diepladers (Tropco's) van 140 Zwaar Transport Compagnie uit de Generaal Kootkazerne in Stroe. Nadat het militair-historisch erfgoed degelijk was vastgesjord, manoeuvreerden de wagens centimeter voor centimeter de nauwe poort uit. Een karwei dat veel vakmanschap vereiste. In twee dagen ging het transport naar Hoogezand, waar beide objecten een conserveringsbehandeling ondergaan. "Een leuke klus", vond korporaal 1 Dennis Feitsma. Het moest een *free run* worden, vertelde hij, wat wil zeggen dat ze zelf hun route konden kiezen. Maar toen bleek dat de geschutskoepel toch net buiten het toegestane profiel kwam, werd begeleiding door de Verkeersondersteuning van de marechaussee geregeld.

Laatste opruimwerk

Terwijl de militairen bezig waren met het laden, werden vanuit de depots nog verhuisdozen en kasten per vrachtauto afgevoerd. Midden op het binnenterrein van de Paardenmarkt stonden enkele containers voor overtollig geworden materialen. Zo werden oude kunststofpaarden en kapotte uniformpoppen opgeruimd. Maar ook tentoonstellingspanelen, waar het museum niets meer mee kon, verdwenen in de grote bakken. Met name voor foto's die niet meer bruikbaar waren, bestond wel belangstelling bij de militairen om hun kazerne wat op te sieren. Een

Veel niet meer bruikbare materialen worden gedumpt.

De geschutskoepel wordt voorzichtig op de dieplader geplaatst.

goede vorm van recycling! Alleen enige gevulde kostuumdozen en een partij wapens moesten daarna nog enkele dagen wachten op (beveiligd) transport naar Soesterberg. Maar toen was depot Paardenmarkt na 33 jaar ook definitief verleden tijd.

Met maar heel weinig centimeters ruimte manoeuvreert de wagen de poort van de Paardenmarkt uit.

Het vestinggeschut 24 cm ijzer vertrekt uit Delft.

Beroemdste slagveld uit Amerikaanse geschiedenis

GETTYSBURG

door Ed Coumans

Drie dagen lang vchten Noord en Zuid om het stadje Gettysburg. Het werd niet alleen de bloedigste slag uit de Amerikaanse Burgeroorlog, maar ook het keerpunt in die strijd. Het slagveld is goed bewaard gebleven. Bovendien is er een uitstekend, nieuw museum. Alle reden voor een bezoek. Waarbij de fiets het handigste vervoermiddel blijkt.

Aan de rand van het oude slagveld ligt het gloednieuwe bezoekerscentrum, geopend in 2008. Hier kunt u het beste uw bezoek beginnen aan Gettysburg, een stadje in het oosten van de Verenigde Staten. Start met de introductiefilm *A new birth of freedom*. Deze verduidelijkt de oorzaken van de oorlog en het verloop van de slag bij Gettysburg. Op de film volgt het onlangs gerenoveerde cyclorama. Het enorme schilderij van 360 graden toont het dramatische hoogtepunt van de veldslag, Pickett's aanval op derde dag. Door telkens met licht een deel van het schilderij te accentueren, wordt het verloop van deze beroemdste aanval uit de Burgeroorlog verteld. Daarna krijgt u nog kort de tijd om zelf het panorama te bekijken. De Fransman Paul Philippoteaux, een specialist in dit soort schilderwerk, voltooide het cyclorama in 1884.

Fragment van het cyclorama. Het enorme schilderij uit 1884 verkeert sinds een paar jaar weer in perfecte staat. De renovatie duurde vijf jaar en kostte miljoenen dollars. (Foto: Gettysburg Convention & Visitors Bureau)

Billy Yank en Johnny Reb

U bent nu met voldoende kennis gewa-
pend om het museum te bezoeken. De

In het museum natuurlijk veel aandacht voor de slag. Hier haakt de tentoonstelling in op het beslissende moment, Pickett's Charge. De desastreuze aanval op de derde dag. (Foto: Gettysburg Convention & Visitors Bureau)

expositie start met de aanloop naar de oorlog. Het uiteengroeien van de Noordelijke en Zuidelijke staten wordt duidelijk uitgelegd: zoals de grote meningsverschillen over de slavernij en het zelfbeschikkingsrecht van een staat. U ziet hoe Lincolns verkiezing tot president uiteindelijk leidt tot het afscheiden van de Zuidelijke staten en het uitbreken van de Burgeroorlog. De tentoonstelling vervolgt met de eerste jaren van die oorlog. Naast het verloop van de strijd, toont het museum ook wat het betekende voor de vele vrijwilligers om soldaat te zijn. En hoe de oorlog werd beleefd aan het thuisfront. Het expositiedeel over Gettysburg start met de opmars van Lee's leger naar het noorden. Natuurlijk is er veel aandacht voor de drie dagen durende slag. Uitgebreid komen de uniformen, uitrusting en bewapening van de Noordelijke (Billy Yank) en Zuidelijke soldaat (Johnny

Reb) aan bod. Duidelijk wordt dat de wapens veel effectiever waren dan een halve eeuw eerder tijdens de Napoleonische oorlogen. Met hun snelvurende Sharps-karabijnen konden de cavaleristen van generaal Buford de Zuidelijke aanval op Gettysburg enkele uren ophouden. Een prestatie ondenkbaar in 1815. Welke taken hadden cavalerie, infanterie en artillerie in het leger van midden negentiende eeuw? Ook leest u de persoonlijke verhalen van soldaten. En, hoe klonk de reveille ook alweer? Zowel dit sein als veel andere trompetsignalen kunt u er beluisteren. Het museum eindigt met de laatste jaren van de oorlog en de gevolgen van de slag voor het stadje. Met de vele achtergebleven gewonden was Gettysburg nog maanden één groot militair hospitaal. Het bezoekerscentrum heeft verder nog een goede boekwinkel en een groot restaura-

rant. Hier starten ook de busrondritten over het slagveld. Een tour onder leiding van een officiële gids duurt twee uur.

Nationaal militair park

Met 2.500 hectare is het slagveld te groot om helemaal te voet te bezoeken. Veel Amerikanen kiezen voor de auto. Nogal wat wagens rijden dan ook in een sukkeldrafje over de smalle wegen van het slagveld. Een veel beter alternatief is het huren van een fiets. Die zijn vlakbij het bezoekerscentrum te huur.

Het slagveld is goed behouden gebleven en is tegenwoordig een nationaal militair park. Al na twee weken kocht een advocaat uit Gettysburg een stuk grond om een monument op te richten. In 1864 richtten enkele inwoners de Gettysburg Battlefield Memorial Association op. Zeer snel na de slag werden dus delen van het terrein beschermd. Eind negentiende eeuw kwam de vereniging in overheids handen. De weinige nog ontbrekende delen van het oude slagveld worden zo veel mogelijk aangekocht. Daarop wordt alles teruggebracht in de staat van 1863. Van aangeworven huizen gaan later aangebouwde delen tegen de grond.

Op het slagveld valt meteen al het grote aantal monumenten op. Bijna 1.400 zijn

er opgericht! Ter ere van regimenten, generaals, staten. Het eerste werd in 1869 geplaatst. Vooral op Cemetery Ridge bevindt zich een woud van gedenkstenen. Van de winnaars, de Noordelijken. Pas in 1886 werd een gedenkteken voor de verliezers, de Zuidelijken, geaccepteerd.

Pickett's Charge

Het slagveld bezoeken kan volgens het verloop van de slag. Begin met het noordelijk deel. Dag 1, 1 juli, speelde zich vooral af ten noordwesten van en in Gettysburg. Op McPherson Ridge stopte Bufords cavalerie aanvankelijk de Zuidelijke opmars. Maar in de middag stortten de Noordelijke linies in en viel ook Gettysburg.

Als u de opmars van de Zuidelijken volgt door het stadje en het zuidoosten aanhoudt, komt u op East Cemetery Hill en Culps Hill. Hier vond de linkerflankaanval van de Zuidelijken plaats op dag 2. De aanval op de rechterflank vond in het zuidelijk deel van het slagveld plaats. Op Warfield Ridge stelde generaal Longstreet zijn troepen op. Vanaf hier vielen ze onder andere Little Round Top aan. Deze heuvel gaven de Noordelijken echter niet uit handen. Dag 3 speelde zich vooral af in het centrale deel van het slagveld. Op Seminary

Het schootsveld van de Noordelijke artillerie op Cemetery Ridge. Woensdagmiddag 3 juli 1863 vielen duizenden Zuidelijken hier aan over een front van anderhalve kilometer breed. (Foto: Ed Coumans)

Slag bij Gettysburg

Velen zien deze slag, van 1 tot 3 juli 1863, als de ommekeer in de Amerikaanse Burgeroorlog (1861-1865). Als het moment dat de krijgskansen in het voordeel van de Noordelijken keren. Het is zeker de bloedigste slag met 51.000 man gesneuveld, gewond, vermist of krijgsgevangen gemaakt. Het verhaal van de slag begint als de Zuidelijke bevelhebber generaal Lee het strijdtonel naar het noorden verplaatst en de grensrivier de Potomac oversteekt. Het Noordelijke leger onder generaal Meade zet de achtervolging in. Lee wil naast het buitmaken van voedsel en voorraden ook in een grote slag zijn tegenstander verslaan en daarmee de Noordelijke wil om oorlog te voeren breken.

Die beslissende slag wil Lee op door hem gekozen terrein voeren, maar daartoe komt het niet. Een Zuidelijke brigade die Gettysburg op voorraden wil doorzoeken, stuit op Noordelijke cavalerie. De commandant van deze voorhoede, John Buford, ziet de voordelen in die de hoge grond bij Gettysburg biedt. Hij besluit stand te houden en vraagt

om versterkingen. Zowel de Noordelijke als Zuidelijke legers bevinden zich kilometers ver uit elkaar. Lee heeft bovendien het nadeel dat hij nauwelijks cavalerie heeft. Zijn cavaleriecommandant Jeb Stuart heeft op eigen houtje een gewaagde operatie opgezet door achter het Noordelijke leger om te trekken. Hij verliest echter het contact met Lee en kan deze niet informeren over de tegenstander. In die tijd de belangrijkste rol van de cavalerie.

Lee besluit desondanks de handschoen op te nemen. Op die eerste dag, 1 juli 1863, voeren beide partijen steeds meer versterkingen aan. De Zuidelijken trekken aan het langste eind. Ze veroveren Gettysburg en de Noordelijken trekken zich terug op de hoge grond achter het stadje.

Op de tweede dag besluit Lee zowel de linker- als rechterflank van de Noordelijke positie aan te vallen. Volgens een verkenning zouden twee heuvels op de Noordelijke linkervleugel nauwelijks bezet zijn. Door tal van problemen valt de Zuidelijke generaal Longstreet pas laat in de middag

die linkervleugel aan. Zijn voornaamste doel, Little Round Top, blijkt zwaar versterkt. Uiteindelijk worden beide flankaanvallen afgeslagen.

Toch denkt Lee dat de aanvallen de Noordelijken hebben gedwongen troepen weg te halen uit het centrum. Dus kiest hij de volgende dag dit centrum als doelwit. Enkele verse divisies moeten deze aanval uitvoeren. Als Pickett's Charge gaat deze de geschiedenis in. De aanval loopt echter bloedig stuk op de Noordelijke linies. Lee rest geen andere keuze dan de aftocht te blazen. Hij voert deze terugtocht kundig uit. Geholpen door de regen en de uitputting van de Noordelijke eenheden slaagt Lee erin zijn troepen weer over de Potomac te verplaatsen. Het is echter een kostbare operatie geweest. Het Noorden kan vrij makkelijk de verloren soldaten en uitrusting vervangen. Het Zuiden is daartoe niet meer in staat. De oorlog duurt nog tot 1865, maar in feite begint na Gettysburg de eindstrijd voor de Zuidelijken. Voor een gedetailleerd verloop van de slag zie: www.historyanimated.com.

Ware veteraan

Van de waarschuwingen van zijn vrouw trok de 69-jarige John Burns zich op de ochtend van 1 juli 1863 niks aan. De veteraan van de Amerikaans-Britse oorlog van 1812 pakte zijn oude musket en wandelde naar het front. Hij vond het niet meer dan normaal nogmaals zijn plicht te doen. Uren vocht hij zij aan zij met de vele jaren jongere Noordelijke soldaten. Maar liefst driemaal raakte hij gewond. De Zuidelijken namen hem

gevangen, maar Burns had slim genoeg zijn geweer weggegooid en werd gezien als burger. Maandenlang moest de herstellende Burns nog van zijn vrouw horen dat ze hem toch gewaarschuwd had. Maar hij werd en wordt als held vereerd en heeft zelfs zijn eigen monument, toepasselijk genaamd *Walking Toward War*.

Ridge begon Pickett's Charge. Hier bevinden zich ook de meeste Zuidelijke gedenktekens, zoals het Virginia Memorial en het North Carolina Memorial. 12.000 Zuidelijken liepen zich hier stuk op de Noordelijke linies op Cemetery Ridge. Een eenvoudige gedenksteen geeft de plek aan waar de Zuidelijken het diepst de Noordelijke linies binnendrongen.

Op Cemetery Ridge bevindt zich ook het National Cemetery. Hier liggen gesneuvelde soldaten begraven, maar bekender is de plek door de beroemde toespraak van Abraham Lincoln. De president sprak hier ter gelegenheid van de opening van de militaire begraafplaats in november 1863. In het stadje Gettysburg zijn nog enkele particuliere musea. Ze halen het bij lange

na niet bij het museum in het bezoekerscentrum. Zit u ruim in de tijd, dan is het grappig om het American Civil War Museum te bekijken. Met 35 dioramas en 300 wasen beelden wordt het verhaal van de Burgeroorlog verteld. Het is nogal gedateerd (geopend in 1962) en heeft een hoog Thunderbirds-gehalte.

Het North Carolina Monument uit 1929. Een gewonde Zuidelijke officier wijst zijn mannen voorwaarts. (Foto: Ed Coumans)

Monument op Cemetery Ridge voor een artilleriebatterij uit de staat New York. (Foto: Ed Coumans)

Meer weten

Zie voor meer informatie over park en bezoekerscentrum: www.nps.gov/gett. *Battle Cry of Freedom* van James M. McPherson is een uitstekend boek over de Amerikaanse Burgeroorlog. De slag staat centraal in *Gettysburg* van Stephen W. Sears. Gedetailleerde informatie over de slag, wapens en uitrustingen geeft Mark Adkin in *Gettysburg Companion*. Jeff Shaara schreef een gedramatiseerd verhaal over de slag; met zijn inmiddels beroemde *The Killer Angels* won hij de Pulitzerprijs. Dit boek vormt ook de basis van de op dvd verkrijgbare film *Gettysburg*.

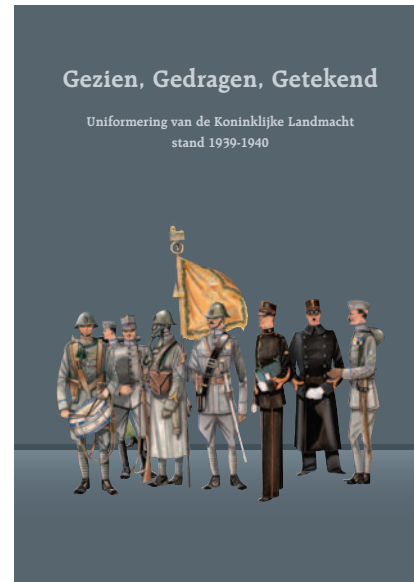

Goede Smoes

door Hans Buurman

Dit boek verdient een goede smoes. Een vreemde opening misschien; ik leg u verderop uit wat ik bedoel. Frans Smits sr. (vader van de samensteller) kreeg al tijdens de oorlog het idee de uniformen en uitrusting van de Koninklijke Landmacht en Marechaussee in een boek vast te leggen. Sinds zijn jeugd was Smits sr. geïnteresseerd in uniformen, hij was later zowel tekenaar als illustrator, uniformdeskundige en op dit gebied esthetisch adviseur van de minister van Defensie. Hij diende als soldaat in de meidagen van 1940 en kende de uniformen dus goed. Later in de oorlog moest hij onderduiken en tijdens die periode begon hij te schetsen en zijn ideeën uit te werken. Na de bevrijding werd het dagelijkse leven weer opgepakt, de details van zijn schetsen werden nooit verder uitgewerkt. Nu, na meer dan 60 jaar is het boek afgerond en gepubliceerd. Voor veel Vrienden is Frans Smits sr.

geen onbekende; zijn illustraties sierden al vele malen de uitklapbladen van het jaarboek *Armamentaria*. En daar zit nu het probleem: hoe krijg je dit boek op de boekenplank zonder vragen van je echtgenote? Want kent u hem, de vraag: "Heb je zo'n boek nog niet?". Hier moet je heel zorgvuldig over je antwoord nadenken; Smits' illustraties sierden immers al vele *Armamentaria*. Het resultaat is dat wij mannen zo'n boek het huis insmokkelen om die 'lastige' vragen te voorkomen. Herkent u zich in mijn verhaaltje? Uit de praktijk weet ik dat wij dit zo aanpakken. Jaren geleden, tijdens een bijeenkomst van een modelbouwclub, stond een medemodelbouwer dit te vertellen. Ik en vier andere deelnemers aan het gesprek (gemiddelde leeftijd 40 jaar) stonden bedremmeld 'ja' te knikken uit herkenning. De medemodelbouwer was trouwens luitenant-kolonel bij de cavalerie.

Gezien, Gedragen en Getekend. Uniformering van de Koninklijke Landmacht stand 1939-1940. Getekend in 1944-1945 door Frans J.H.Th. Smits, Frans A.Th. Smits (samenstelling), Delft 2011, ISBN 978 90 70793 39 5, 15 euro.

Het beschreven boek is het geld meer dan waard, een must voor iedere geïnteresseerde.

Dus heren: begin over de redenen van uw aanschaf maar vast na te denken.

'The times they are a-changin'

Het was Bob Dylan die in 1964 dit nummer opnam en daarmee op een indrukwekkende manier de geest van die tijd verwoordde: flowerpower, hippies, make love, not war. Het waren roerige tijden, tijden van verandering op wereldniveau. In Nederland werd in die tijd de spruitjesgeur van de stoffige jaren vijftig afgeschud (*Lees De Avonden* van Gerard Reve) en ontstond mede door de seksuele revolutie en de vrouwenemancipatie een nieuwe, vrijere samenleving. Ook de huidige tijd wordt door velen als een hectische en spannende periode gezien. Eerst de financiële crisis, gevolgd door een economische crisis en dan nu die rond de euro. Hoe vergaat het Griekenland, Spanje, Ierland en Italië? En ook voor Nederland blijft het een financieel en economisch lastige tijd. Dat zijn veranderingen op macroniveau. Ook op microniveau, voor het Legermuseum, verandert er veel. Ondanks de stevige bezuinigingen, die voor héél Defensie zijn vastgesteld, is besloten om

de bouw van het nieuwe museum in Soesterberg dóór te laten gaan. En gelet op de vele voordelen hiervan, ben ik er erg blij mee. Voordelen voor het publiek: een grotere tentoonstellingsruimte waar we de betekenis van de krijgsmacht voor de Nederlandse samenleving kunnen tonen en een ruim buitenterrein waar we – vooral in de vakantieperiodes – grotere activiteiten kunnen organiseren. Maar ook eindelijk een depotruimte die de toets der kritiek kan doorstaan. De planning is om de poorten van het nieuwe museum in het najaar van 2014 te openen voor het publiek. Eind dit jaar leveren de drie overgebleven consortia elk hun ontwerp in voor het nieuwe museum, het buitenterrein en de omliggende natuur. Begin volgend jaar beoordelen we de plannen en wijzen we een winnaar aan. Heel spannend en nu al veelbelovend. Het Legermuseum richt zich nu ook al op die nieuwe toekomst in Soesterberg. Twee mijlpalen zijn daarin de afgelopen periode bereikt. Vorig jaar is besloten de restaura-

tieafdeling van het museum elders onder te brengen, omdat in het nieuwe museum geen restauratieateliers zijn voorzien. Per 1 juni worden deze restauratiewerkzaamheden uitgevoerd door Historic Engineering Services (HES bv) te Hazerswoude-Dorp. Met HES is een vierjarig contract gesloten.

En de tweede mijlpaal: per 1 juli 2011 heeft het Legermuseum, na 33 jaar huur, het depot aan de Paardenmarkt in Delft verlaten. Het heeft wat bloed, zweet en tranen gekost, maar onze prachtige en unieke collectie is overgebracht naar een uitstekend tijdelijk depot op de drempel van het nieuwe museum.

The times they are a-changin': we gaan een machtig mooi militair museum bouwen!

Chris Ronteltap
algemeen directeur
Legermuseum

Tinnen soldaatjes: de werkelijkheid in miniatuur

door Hans van Lith

“Tinnen soldaatjes zijn de afspiegeling van de werkelijkheid in miniatuur.” Dat zegt verzamelaar en Vriendenbestuurslid Erwin Vonk uit Amersfoort. Het Legermuseum onderschrijft zijn woorden in de praktijk: de vaste expositie biedt indrukwekkende diorama’s met duizenden miniatuurfiguurtjes, zoals een veldslag tussen Romeinen en Germanen, de opmars van Spaanse troepen tijdens de Tachtigjarige Oorlog, en Napoleons overtocht van de Berezina.

“Ik heb een tijdje militaire geschiedenis gestudeerd”, zegt Vonk. “De uniformen waarover je leest, zie je bij miniatuurfiguren in het klein. Bij wijze van spreken in levenden lijve.” Hij is er als kind al mee begonnen. Loden doppen van flessen smolt hij om tot soldaatjes. Later ging hij hogere eisen stellen aan vormgeving en scherpte van zijn werkstukken. “Maar lood is een zacht materiaal en voor scherpte moet je tin hebben”, legt hij uit. Zijn opmerking geeft al aan dat er meerdere materialen voor het maken van miniatuurfiguren worden gebruikt. Van papier – het Legermuseum heeft onder andere duizenden series papieren soldaatjes in de magazijnen – tot lood, tin, gips en kunststof. Ze worden twee- of driedimensionaal gemaakt. Zo kom je tinnen figuurtjes tegen die plat zijn en die ‘diepte’ hebben. De laatste zijn vaak levenssechter. Ook de afmetingen verschillen. Variërend van twintig millimeter hoogte (overeenkomend met de schaal Ho van modeltreinen) tot 120 millimeter, hoewel incidenteel ook nog andere schalen voorkomen.

Even een misverstand rechtzetten: we praten altijd over ‘soldaatjes’ maar dat klopt niet. Ze nemen weliswaar een voor-

name plaats in, maar er zijn talrijke andere soorten modelfiguren.

Zoals ambachtslieden, boeren, havenarbeiders, vrouwen in klederdracht, personages uit sprookjes of wargames en ga zo maar door. Alles met eigen toebehoren. Ze stammen ook niet van vandaag of gisteren, want al in de graftombe van de Egyptische prins Emsah (2.300 jaar voor Christus) werden uit hout gesneden soldaatjes gevonden. Ook uit de Grieks-Romeinse oudheid zijn talrijke voorbeelden bewaard gebleven en zo treffen we in alle historische tijdperken miniatuurfiguren aan. In de zestiende en zeventiende eeuw komen we ze – met zekerheid – ook tegen als speelgoed. Het Gemeentearchief Rotterdam beschikt over een inventarislijst van mallen van dit ‘poppegoet’. In de negentiende eeuw zien we als kinderspeelgoed grote aantallen Franse en Duitse soldaatjes, maar ook ‘nationale’ elementen als biedermeierfiguurtjes, op de markt verschijnen. In Groot-Brittannië komt dit type eveneens in de handel, vervaardigd door een tak van nijverheid die men de ‘cottage industry’ noemt.

Modelfiguren

Hoewel de schalen waarop de tinnen figuurtjes worden gemaakt, niet zijn afgestemd op die van de miniatuurspoorwegen, hebben beide hobbygebieden bepaalde overeenkomsten. Ook bij de treinen zag je het onderscheid groeien tussen eenvoudig speelgoed en de steeds geavanceerder modelbaan. Naarmate het ‘tinnen soldaatje’ meer geperfectioneerd werd in vorm en in beschildering, spreken liefhebbers van dit genre dan ook van ‘modelfiguren’ als onderscheid met het simpeler kinderspeelgoed. Nationaal en internationaal worden modelfiguren niet alleen verzameld, maar ook door geïnteresseerden zelf gemaakt (opnieuw een overeenkomst met de modelspoorweg). Daarnaast zijn ze ook fabrieksmatig ver-

Loden gepolychromeerde figuur voorstellende een zeventiende-eeuwse musketeer. (Collectie Legermuseum)

krijgbaar. Diverse firma’s leveren ze al vele jaren in diverse prijs- en kwaliteitsklassen. Ze worden zelfs opgenomen in catalogi, zoals in de *Berliner Zinnfiguren Katalog* van Werner Scholtz. In Nederland werd op 11 mei 1955 een organisatie opgericht, die nu Stichting voor Modelfiguren ‘De Tinnen Tafelronde’ heet. Deze verenigt liefhebbers op dit gebied, van pure verzamelaars van diverse genres tot zelfbouwers van grote maquettes van veldslagen met talrijke militaire figuurtjes. De Tinnen Tafelronde organiseert onder andere bijeenkomsten, waar deelnemers hun kennis en ervaring kunnen uitwisselen. Erwin Vonk is een van degenen die zelf militaire figuren maakt en beschildert. Dat is een uiterst nauwkeurig werk dat veel geduld en een vaste hand vraagt. Soms werkt hij met penselen met één haar om de verf in de juiste verhouding aan te brengen. Daarnaast vereist het een grondige voorstudie van de geschiedenis van de betrokken legeronderdelen en van hun uniformering. Dit om de juiste kleuren en aanduidingen op kleding en uitrusting te kunnen vaststellen. “Als je ze goed wilt beschilderen, moet je weten hoe alles in elkaar zit.”

Een uiterst nauwkeurig werk dat veel geduld en een vaste hand vraagt. Erwin Vonk werkt aan zijn militaire modellen. (Foto: Hans van Lith)

Er is op dit gebied heel wat gepubliceerd en ook andere boeken op militair terrein – waaronder *Armamentaria* – bevatten veel (beeld)gegevens. Het Legermuseum heeft op dit punt een rijke collectie! Vonk: “Voor mij is dit een liefhebberij die de wereld in miniatuur koppelt aan handenarbeid. Beschilderen en diorama’s maken is voor mij een hobby waarvan ik rustig word. Mijn grootvader was ook zo’n ‘schrijnwerker’. Hij bezat een koperfabriekje, waar hij onder andere koperen kannen en paraplustandaards maakte.”

Maquettes van dr. Wieringa

Vonk maakt niet alleen de miniaturen zelf, hij bouwt – zoals gezegd – ook maquettes. Juist daarin komen de modelfiguren goed uit en kun je bepaalde episodes uit de geschiedenis verantwoord in beeld brengen. “Veel mensen doen dat, omdat ze iets ‘levends’ willen maken”, aldus Vonk. “Ik probeer de slag bij Quatre-Bras (juni 1815) na te bouwen. Je moet je met je verzameling wel focussen op bepaalde onderwerpen. Ik beperk me tot de Nederlandse geschiedenis. Engeland en Duitsland zijn heel populair bij verzamelaars. Nederland doorgaans minder. Daarover is dus minder in de handel verkrijgbaar. Dan moet ik dus gaan zitten vijlen en bewerken om van een Brit een Nederlander te maken ...” Degene die in Nederland met diorama’s begon, was de Haarlemse wiskundeleraar – met interesse voor geschiedenis – dr. W.G.L. Wieringa. Ten bate van doopsgezinde vluchtelingen uit Rusland verkocht hij in 1928 doosjes met tinnen figuurtjes die in Duitsland waren gemaakt. Een collega vond ze leuk, maar vroeg zich af ‘wat je met die poppetjes moest’.

1813, de aankomst in Scheveningen van de toekomstige koning Willem I. Figuren gemaakt door Erwin Vonk. (Foto: Hans van Lith)

Die opmerking liet Wieringa niet los en hij begon historische diorama’s te maken. Ze waren tot in detail verantwoord en daarin kregen zijn tinnen figuren een plaats. Hij zag hiermee kansen voor het geschiedenisonderwijs en bouwde in eerste instantie zestien diorama’s. In 1931 organiseerde hij een succesvolle expositie. Andere leraren waren ervan overtuigd dat ze zo iets nooit konden maken. Dat ontkende Wieringa: zelfs scholieren zou het lukken! Als bewijs presenteerde hij in 1935 een indrukwekkend diorama van de intocht van keizer Maximiliaan I, geheel gemaakt door twaalf leerlingen van zijn school.

Instructie

Wieringa bouwde verder aan zijn levenswerk en toen hij in 1964 moest stoppen, omdat zijn ogen hem in de steek lieten, had hij een prachtige collectie opgebouwd, variërend van een scene in Babylon tot Napoleon op St. Helena. Via de nodige omzwervingen is deze nu permanent ondergebracht in het

Nationaal Tinnen Figurenmuseum in Ommen, dat in 1985 werd gesticht door de voorloper van De Tinnen Tafelronde. Militaire modelfiguren en diorama’s zijn echt niet alleen een particuliere hobby. Door de jaren heen hebben bevelhebbers, officieren en onderofficieren van de krijgsmacht ze gebruikt voor instructiedoeleinden. Vonk: “De Nederlandse Defensie Academie in Breda heeft een grote collectie militaire figuren, al was het alleen maar om de uniformen van anderen te herkennen. Militaire commandanten bouwen maquettes met opstellingen van de tegenstander als voorbereiding op operaties. Een sergeant, die je met zijn groep op verkenning stuurt, zal doorgaans zijn mannen informeren met behulp van een maquette. Al maakt hij die maar op een stuk zandgrond bij de kazerne! Maar ook bij grote operaties als Overlord in 1944, de slag aan de Somme (1916) of recent in Afghanistan gebeurt dat. Ik ben er zelfs van overtuigd dat Maurits voor de slag bij Nieuwpoort gebruik heeft gemaakt van diorama’s met soldaatjes!”

Soldaten van het Nederlandse leger uit 1815. (Foto's: Nederlandse Stichting voor Modelfiguren)

Legermuseum betreft bezoekers bij expositie

Militaire Levens

door Jos Hilkhuisen

Wie zijn de militairen die de krijgsmacht vormen en vormden; en wat maakt(e) het leven van een militair zo bijzonder? Wat is hun verhaal? En hoe presenter je dat het best? Deze vragen zijn de basis van de tentoonstelling *Militaire Levens* in het Legermuseum. Bezoekers denken mee hoe de presentatie beter kan. Op 21 mei beten de Vrienden het spits af.

Het doel van de expositie is om reacties en suggesties van bezoekers te ontvangen op de acht persoonsgebonden ensembles. Deze militaire levens zijn op verschillende manieren en vanuit verschillende gezichtshoeken gepresenteerd. Met de reacties is meer inzicht te krijgen in hoe bezoekers het beste het leven van een militair kunnen beleven en begrijpen. Daarom wordt ze gevraagd aan te geven welke verhalen, sfeer en presentatiewijzen het meest aanspreken en eventuele verbetersuggesties te doen. In het verzaam-beleid van het Legermuseum ligt het accent op het verwerven van persoonsgebonden ensembles. Met de expositie hoopt het museum bezoekers aan te sporen tot het schenken van objecten waar een verhaal aan vastzit.

14

Beduidend andere wereld

Waarom 'Militaire Levens'? Het leven van een soldaat is heel anders dan dat van een burger. Het is een afwijkend vak in een beduidend andere wereld. De militair maakt deel uit van een maatschappij en een cultuur die heel anders is dan die van de burgersamenleving. De krijgsmacht heeft immers haar eigen normen en gedragsregels en kent een strakke orde en discipline, kenmerkt zich door traditie, ceremonie, eer en korpsgeest en is uiterlijk herkenbaar aan de voorgeschreven kleding, specifiek kleurgebruik en verblijfplaats. Wie zich bij een militair terrein meldt, passeert een slagboom en betreedt de andere wereld. Bovenal onderscheidt de krijgsmacht zich door het hanteren van wapens voor het vervullen van haar belangrijkste taak: de verdediging van het eigen en bondgenootschappelijk gebied. Elke militair, van hoog tot laag, beroeps of dienstplichtig, uit welk tijdperk dan ook, heeft zijn eigen ervaring met de krijgs-

macht. Hij ervaart zijn (tijdelijk) vak vooral onder oorlogsomstandigheden als hij wordt geconfronteerd met geweld, levensgevaar, verraad, heimwee, het dragen van grote verantwoordelijkheid. Dit zijn onvergetelijke ondervindingen die invloed uitoefenen op de rest van zijn of haar leven. Maar ook in vredes-tijd ondergaat de militair de impact van de krijgsmacht. Voor menig jongeman was de dienstplichttijd een levensfase die hoe dan ook indruk maakte. Het was een ongewone tijd, waarin hem discipline bijgebracht werd en hij kameraadschap ervoer. Het was een tijd waaraan hij veel anekdoten en sterke verhalen overhield. Met positieve gevoelens, maar ook gemengde gevoelens over de ondergeschiktheid, beknotting van de vrijheid en de verveling.

Aandenkens en verhalen

Dat het militaire leven zo bijzonder is, blijkt onder meer uit het bewaren van allerlei aandenkens en het ophalen van verhalen uit die tijd. Aandenkens en verhalen geven aan waarom de krijgsmacht zo ingrijpend in het leven van de militair is. Het Legermuseum en het Militaire Luchtvaart Museum bezitten vele persoonsgebonden ensembles van militairen waaraan een opmerkelijk verhaal verbonden is. Dat maakt nieuwsgierig wie en wat voor personen dit waren. De expositie *Militaire Levens* toont met die ensembles een minipalet aan persoonlijkheden, ervaringen en emoties. En presenteert ze elk op een eigen manier.

De naar zijn vrienden hunkerende **dienstplichtig militair De Pauw** (lichting 1965-4) ervoer zijn functie als messbediende als een luizenleventje. Hij had veel vrije tijd waarin hij contact hield met zijn grote vriendenkring in de burgersamenleving en luister-

De expositie *Militaire Levens* in de Rode Zaal van het Legermuseum. (Foto: Marije van Thiel)

Aangrijpende verhalen waar een voorwerp aan verbonden is. (Foto: Marije van Thiel)

de naar zijn grote passie: beatmuziek. Zijn beleving van de diensttijd legde hij vast in een plakboek vol knipsels, brieven van vriend(inn)en en in toptienlijstjes van zijn favoriete beatmuzieknummers. Dit album kan de bezoeker digitaal doorbladeren en tegelijkertijd luisteren naar een van De Pauws hitlijsten. Dat je als soldaat niet jong hoeft te zijn, bewijst **Gijs Scholtens**. Op 61-jarige leeftijd verbond deze voormalige advocaat zich vrijwillig aan de missie in Uruzgan. Defensie maakte graag gebruik van zijn kennis en ervaring, opgedaan in het bedrijfsleven. Scholtens vertelt zijn verhaal in een interview dat te zien is in een ruimte die de sfeer oproept van zijn werkplek in Kamp Holland, Uruzgan.

Emotioneel van aard zijn de tientallen brieven die **kapitein 't Sas** aan zijn echtgenote en kinderen schreef tijdens zijn krijgsgevangenschap in onder meer Stanislaw in de periode 1940-1944. Hij maakte zich ernstig zorgen over zijn gezin, klampte zich vast aan zijn geloof en vertrouwde op de toekomst. Zijn gevangenschap zag hij als een straf en noemde het zelfs louterend. Maar zijn echtgenote begon een verhouding met een kostganger die de vader taak leek over te nemen. Enkele maanden na zijn thuiskomst vond de echtscheiding plaats. Briefcitaten zijn digitaal te lezen. Zij wisselen de vele tekeningen af die 't Sas van de strafkampen maakte.

Nationaal heldendom viel ten deel aan **generaal Chassé** tijdens de Belgische opstand. Die status dankte hij aan zijn volhardende verdediging van de citadel van Antwerpen, het verdedigingswerk dat tussen 1830 en 1832 zwaar gebombardeerd werd. Zijn manschappen moesten het opnemen tegen de overmacht van het Franse leger, dat de Belgische opstandelingen te hulp was gekomen. Chassé's onverzettelijkheid bezorgde hem na afloop de hoogste onderscheidingen en militaire eer. Het leidde tot een stroom van aandenkens in vormen als prenten, penningen, lofdichten en glaswerk, die op commerciële wijze aan de man werden gebracht. De aandenkens uit zijn eigen bezit worden getoond in een sfeervolle enscenering.

Over dezelfde strijd schreef de zich vrijwillig aangemelde theologiestudent **Jan Kronenberg** brieven aan zijn ouders over zijn beleving als Leidse jager en zijn deelname aan de Tiendaagse Veldtocht in de hete zomer van 1831. Dat deed hij in geromantiseerde, vaderlandslievende bewoordingen. Van die brieven stelde hij in net handschrift een dagboek samen, waaruit enkele gedigitaliseerde citaten te beluisteren zijn.

Het ensemble van **ritmeester Lucas Roelfsema** toont een

De Vrienden discussiëren over de presentatie van de tentoonstelling. (Foto: Hans van Lith)

Het ensemble van generaal Chassé. (Foto: Marije van Thiel)

punctueel, hoffelijk officier wiens privéleven getekend was door een onvolmaakte liefde. Zijn carrière verliep voorspoedig. Als enige cavalerist had hij de eer tot de zeventien Nederlandse officieren te behoren die in 1914 naar Albanië werden uitgezonden. Roelfsema was ook een talentrijk en gewaardeerd tekenaar die veel gelegenhedswerk voor zijn onderdeel maakte. Maar zijn privéleven was een mislukking. Centraal daarin stond een jonge ongehuwde moeder, zijn protegee, die uiteindelijk voor een ander koos waarop 'officer en gentleman' Roelfsema zich van het leven benam. Weinigen zullen een jongensdroom zien uitkomen. **Gerben Sonderman** was een uitzondering. Deze geboren vliegenier staat te boek als een legendarische testpiloot van Fokker, die, na gemobiliseerd te zijn, in de meidagen van 1940 drie Duitse vliegtuigen neerhaalde en vervolgens een leidende rol in het verzet speelde. Voorts leverde hij een belangrijke bijdrage aan de ontwikkeling van moderne vliegtuigen: van lesvliegtuig tot supersonische jet. Sonderman was bovendien de persoonlijke piloot van prins Bernhard. Aan zijn succesvolle loopbaan kwam vroegtijdig een einde: de vliegenier stierf in het harnas toen zijn toestel tijdens een vliegdemostratie verongelukte. Zijn tastbare herinneringen liggen als relieken uitgesteld in zijn reiskoffer, terwijl het neerstorten van zijn toestel op filmbeelden is te zien.

Acht veteranen

Bovengenoemde ensembles zijn aangevuld met beelden van interviews met acht veteranen. Zij vertellen over hun aangrijpende belevenissen in Nieuw-Guinea, Bosnië, Uruzgan, Libanon, Nederlands-Indië en Angola. Ze doen dit via een voorwerp waar die beleving aan verbonden is: een kompas, arrestatiebevel, fotomapje, een pluche beertje, bewerkte VN-vlag, een door een kogel doorboord stapeltje foto's, tatoeages en een lied. Het zijn zaken van grote emotionele waarde en die de essentie weergeven wat de expositie beoogt te laten zien: het bijzondere van militaire levens.

AGENDA

Tentoonstellingen

t/m september	Foto-expositie 'Vertrek uit Afghanistan; een missie op zich'. In samenwerking met de Audio Visuele Dienst Defensie (AVDD)
vanaf 29 september	Foto-expositie 'Sniper'. Foto's gemaakt tijdens trainingen van het Korps Commando Troepen
t/m 2011	Prins Maurits en de Tachtigjarige Oorlog
t/m 2011	Onder Vuur. Militaire dilemma's, interactieve filmpresentatie
t/m 2011	Actie Zone: van groentje tot generaal in drie kwartier
t/m 2012	Toernooiridders. Klaar voor de strijd?

Activiteiten in het museum

10 en 11 september (gratis toegang)	Open Monumentendagen; oud gebouw, nieuw gebruik. Door het museum lopen 'levende' historische figuren die meer vertellen over de functie van het gebouw door de eeuwen heen; er is een rondleiding achter de schermen; laat persoonlijke militaire voorwerpen beoordelen bij Kunst Krijg & Kitsch en geniet van de muziek op het buitenterrein.
15 oktober t/m 30 oktober	Herfstvakantie: activiteiten voor kinderen rondom het thema Snipers. Kinderen leren meer over camouflagetechnieken en kunnen Nerf-gundemonstraties volgen.
Vrijdag 28 oktober (19.00 uur-01.00 uur)	Museumnacht Delft. Het Legermuseum staat deze avond in het teken van spoken en geesten. Luister naar de verschillende 'spookverhalen' die het Armamentarium rijk is, beleef de diverse buitenactiviteiten en geniet van een hapje en een drankje in het 'Twilight Zone' café.
Verwacht najaar 2011	Lezingenochtend: iedere eerste donderdagochtend van de maand geven de museumconservatoren een lezing over een onderwerp binnen hun specialisme. Verwachte onderwerpen zijn vuurwapens, het Papoea Vrijwilligers Korps en oorlogsliederen.

Activiteiten voor Vrienden

24 september 2011	Vriendendag in Museum der Koninklijke Marechaussee, Buren
-------------------	---

Kijk voor meer informatie over de activiteiten van het museum en het exacte programma op www.legermuseum.nl.

Dienstkameraden getekend

Afgelopen voorjaar werden aan het Legermuseum tien tekenbladen geschonken met zeven portretten van gemobiliseerde Nederlandse soldaten (1914-1917). Te zien zijn de militieluitenant en de kapper, enkele schetsen van kaartspelende manschappen, een halfportret van een met Atjehmedaille onderscheiden KNIL-luitenant en de portretten van drie Franse soldaten (1925). De vervaardiger is schilder en tekenaar Lambert Jansen (1891-1965) die zelf ook gemobiliseerd was. Na zijn dienstdiensttijd was hij enkele jaren in Parijs werkzaam. Vandaar de Franse manschappen. De tekeningen zijn een welkome aanvulling op het grote olieverfschilderij 'Aflissing van de wacht op een dijk van de Hollandse Waterlinie bij Haarlem' dat Jansen in 1918 schilderde, de uniformvoorstelling van een stukrijder der veldartillerie en het door hem ontworpen militaire getuigenschrift voor lichamelijke oefening (ook uit 1918). Het teken talent van Jansen was het leger opgevalen. Hij kreeg opdracht om enkele kazernes van wandschilderingen te voorzien. Helaas is niet bekend welke kazernes dat zijn geweest.

Jos Hilkhuisen

NIEUWE VRIENDEN

R. de Ruiter	Koog aan de Zaan
B. de Vlaming	Rotterdam
R. Voorham	Bergschenhoek
J.J. van Oosten	Nootdorp
L. Van Gool	Beerse (België)
J.P. Loeff	Veere

OOK VRIEND WORDEN?

Zie www.vriendenlegermuseum.nl

Uw Vriendschap wordt beloond:

- vernissages in museum (inclusief gratis introductie)
- het jaarboek Armamentaria
- driemaal de Nieuwsbrief
- deelname aan jaarlijkse Vriendendag
- gratis toegang tot museum en bijzondere tentoonstellingen

COLOFON

De Nieuwsbrief verschijnt driemaal per jaar.

Redactie	Hans van Lith Hans Buurman Edwin Ouwejan Marije van Thiel Ed Coumans (eindredactie)
Vormgeving en drukwerk	De Swart BV, Den Haag
Uitgever	Stichting Vrienden van het Legermuseum
Secretariaat	Antwoordnummer 11228, 2600 WC Delft tel.: (015) 214 23 76* fax: (015) 214 39 16 *alleen op donderdag- of vrijdagmorgen e-mail: secretariaat@vriendenlegermuseum.nl
Website	www.vriendenlegermuseum.nl
Webmaster	Henk Goos
Webredacteur	Guus van Leeuwe
ISSN	1569-4305